

GLOSY / GLOSSES**JOANNA WOJCIECHOWICZ****GŁOSA DO UCHWAŁY SĄDU NAJWYŻSZEGO
Z DNIA 8 SIERPNIA 2019 R. (III UZP 3/19) DOTYCZĄCEJ
PROBLEMU DOPUSZCZALNOŚCI ZALICZANIA
DO OKRESÓW PRACY W SZCZEGÓLNYCH WARUNKACH
ZATRUDNIENIA TRAKTORZYSTY W ROLNICTWIE**

Głosowana uchwała¹ dotyczy problemu dopuszczalności zaliczania do okresów pracy w szczególnych warunkach zatrudnienia traktorzysty w rolnictwie. Problem ten jest istotny ze względów praktycznych, gdyż od określonego wymiaru i rodzaju pracy w szczególnych warunkach zależy prawo do emerytury w obniżonym wieku emerytalnym.

Przejsicie na wcześniejszą emeryturę umożliwia art. 184 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (dalej u.e.r., ustawa emerytalna)². Przepis ten stanowi, że prawo do wcześniejszej emerytury może nabyć mężczyzna po ukończeniu 60 r. ż., a kobieta po ukończeniu 55 r. ż., jeżeli udowodnią na dzień 1 stycznia 1999 r. okresy składkowe i nieskładkowe wynoszące co najmniej 20 lat dla kobiet i 25 lat dla mężczyzn, w tym co najmniej 15 lat pracy w warunkach szczególnych.

Ponadto od udowodnienia 15 lat pracy w szczególnych warunkach zależy prawo do emerytury pomostowej i rekompensaty uregulowanych przepisami ustawy z dnia 19 grudnia 2008 r. o emeryturach pomostowych (dalej u.e.p., ustawa pomostowa)³. W art. 4 u.e.p. wymienione są wszystkie warunki niezbędne do przyznania emerytury pomostowej. Jednym z nich jest praca w szczególnych warunkach wykonywana przed 1 stycznia 1999 r. (art. 4 pkt 5 u.e.p.).

Natomiast rekompensata, jak stanowi art. 21 u.e.p., przysługuje tym pracownikom, którzy osiągnęli co najmniej 15 lat pracy w szczególnych warunkach, ale nie nabyli prawa do emerytury pomostowej bądź emerytury wcześniejszej w rozumieniu art. 184 u.e.r.

Trzeba podkreślić, że emerytury wcześniejsze przyznawane w trybie art. 184 u.e.r. są świadczeniami o charakterze wygasającym. Wynika to z warunku

JOANNA WOJCIECHOWICZ – Zakład Ubezpieczeń Społecznych, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6292-7061>, e-mail: wojciechowicz.joanna@gmail.com

¹ Uchwała Sądu Najwyższego z 8 sierpnia 2019 r., sygn. akt III UZP 3/19, LEX nr 2703006.

² Tekst jednolity: Dz. U. z 2020 r., poz. 53.

³ Tekst jednolity: Dz. U. z 2018 r., poz. 1924.

udowodnienia ogólnego stażu pracy na dzień 1 stycznia 1999 r. w wymiarze 20 dla kobiet i 25 lat dla mężczyzn. Dla kobiet urodzonych w 1964 r. oraz mężczyzn urodzonych w 1959 r. oznaczałoby to konieczność rozpoczęcia pracy zawodowej od 15 r. ż. Tym samym organ rentowy rozpatruje obecnie niemal wyłącznie wnioski o emerytury pomostowe i rekompensaty.

W przypadku emerytury wcześniejszej przyznawanej na podstawie art. 184 u.e.r., praca w szczególnych warunkach to praca, o której mowa w art. 32 u.e.r. Natomiast w odniesieniu do emerytury pomostowej i rekompensaty prawo do świadczeń uzyskują osoby, które wykonują pracę w szczególnych warunkach w rozumieniu art. 32 u.e.r. bądź art. 3 ust. 1 u.e.p.

Definicja pojęcia „praca w szczególnych warunkach” zawarta jest w przepisach art. 32 ust. 2 ustawy emerytalnej. Za pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach uważa się pracowników zatrudnionych przy pracach o znacznej szkodliwości dla zdrowia oraz o znacznym stopniu uciążliwości wymagających wysokiej sprawności psychofizycznej ze względu na bezpieczeństwo własne lub otoczenia. Natomiast rodzaje prac wykonywanych w warunkach szczególnych są określone w wykazach A i B, stanowiących załączniki do rozporządzenia Rady Ministrów z 7 lutego 1983 r. w sprawie wieku emerytalnego pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze⁴. Praca kierowców ciągników (traktorzystów) jest wymieniona, obok kierowców kombajnów i pojazdów gąsiennicowych, pod poz. 3 w dziale VIII, poddziale „Transport” wykazu A.

Przez wiele lat obowiązywania przepisów ustawy emerytalnej (od 1 stycznia 1999 r.) praca traktorzystów była uznawana za pracę w szczególnych warunkach. Zatem ubezpieczony, który dołączył do wniosku o emeryturę stosowne świadectwo wykonywania pracy w szczególnych warunkach, wraz ze spełnieniem pozostałych ustawowych warunków uzyskiwał prawo do emerytury wcześniejszej. Przed sądy powszechne trafiały sprawy, w których organ rentowy odmawiał prawa do emerytury z uwagi na brak wspomnianego świadectwa pracy lub wówczas gdy o emeryturę ubiegali się członkowie kółek rolniczych oraz rolniczych spółdzielni produkcyjnych i innych spółdzielni zajmujących się produkcją rolną, a ich zatrudnienie nie wynikało ze stosunku pracy, lecz z członkostwa w tych kółkach bądź spółdzielniach⁵.

Natomiast w odniesieniu do pracowników zatrudnionych w kółkach i spółdzielniach rolniczych bądź też państwowych gospodarstwach rolnych na stanowiskach traktorzystów ani organ rentowy, ani sądy nie miały wątpliwości, że jest to praca wykonywana w szczególnych warunkach.

Sądy zauważały, że istotnie spółdzielnie kółek rolniczych i państwowe gospodarstwa rolne nie należą do sektora transportowego gospodarki. Podkreślały jednak, że pod poz. 3 działu VIII tego wykazu oprócz pracy kierowców ciągników

⁴ Dz. U. Nr 8, poz. 43.

⁵ Sądy podzielają stanowisko organu rentowego, że zgodnie z art. 32 ustawy emerytalnej emerytura w wieku obniżonym przysługuje wyłącznie ubezpieczonym będącym pracownikami, zatem nie mają do niej prawa osoby, dla których podstawą świadczenia pracy nie jest stosunek pracy, lecz stosunek członkostwa w spółdzielni/kółku.

wymienione zostały również prace kierowców kombajnów lub pojazdów gasienicowych. Kombajny, podobnie jak ciągniki (traktory), wykorzystywane są przede wszystkim w rolnictwie, głównie przy pracach polowych, nie zaś w transporcie. Ponadto kierowcy zarówno ciągników, jak i kombajnów oraz pojazdów gasienicowych muszą zdobyć szczególne uprawnienia do kierowania tymi pojazdami nie tylko z uwagi na ich większe gabaryty, ale i specyficzną obsługę. Sądy zwracały też uwagę na warunki, w jakich te pojazdy były prowadzone (zwiększony hałas, nadmierne drgania, nieutwardzone podłoże, po którym się poruszają i związane z tym np. zapylenie). To właśnie specyficzne warunki pracy panujące przy kierowaniu tymi pojazdami decydowały, że prace kierowców ciągników, kombajnów i pojazdów gasienicowych były zaliczane do prac wykonywanych w szczególnych warunkach, czyli prac o znacznej szkodliwości dla zdrowia oraz o znacznym stopniu uciążliwości i wymagających wysokiej sprawności psychofizycznej ze względu na bezpieczeństwo własne bądź otoczenia. Zdaniem sądów przyjęcie, że tylko kierowcy ciągników, kombajnów i pojazdów gasienicowych zatrudnieni w firmach transportowych wykonywali pracę w warunkach szczególnych w rozumieniu art. 32 ust. 2 ustawy emerytalnej, wypaczałoby sens tej regulacji, gdyż te specyficzne pojazdy wykorzystywane są przede wszystkim do określonego rodzaju prac polowych, wojskowych, ziemnych, a nie jako środek transportu. Z art. 32 ustawy emerytalnej wynika wprost, że praca w szczególnych warunkach to praca, w której pracownik w sposób znaczny narażony jest na czynniki niekorzystne dla zdrowia. Praca w takich warunkach przyczynia się do szybszego obniżenia wydolności organizmu, stąd też osoba wykonująca taką pracę ma prawo do emerytury wcześniej niż inni ubezpieczeni. Prawo do emerytury w wieku niższym od powszechnego z tytułu wykonywania pracy w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze jest ściśle związane z szybszą utratą zdolności do zarabkowania w uwagi na szczególne warunki lub szczególny charakter pracy. Decydujące znaczenie w przedmiotowej sprawie winny mieć szkodliwe dla zdrowia warunki pracy ubezpieczonego nie zaś dział gospodarki, do którego należał wówczas jego pracodawca⁶.

Powyższe stanowisko jest zgodne z poglądem Sądu Najwyższego, który stwierdził, że zasada stanowiskowo-branżowego charakteru wyodrębnienia prac kwalifikujących do nabycia prawa do emerytury w wieku niższym nie ma charakteru absolutnego i w szczególnych okolicznościach sprawy można od niej odstąpić. Za wykonywaną w warunkach szczególnych należy uznawać również pracę przyporządkowaną w załącznikach do rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 7 lutego 1983 r. do innego działu przemysłu niż ten, w którym jest ona świadczona, w sytuacji gdy stopień szkodliwości lub uciążliwości danego rodzaju pracy nie wykazuje żadnych różnic w zależności od branży, w której jest wykonywana. Może się bowiem zdarzyć, że dany zakład pracy wykonywał także

⁶ Tak: wyrok Sądu Apelacyjnego (SA) w Łodzi z 2 stycznia 2012 r., sygn. akt III AUa 773/12, LEX nr 1240004; wyrok SA w Łodzi z 5 lutego 2013 r., sygn. akt III AUa 910/12, LEX nr 1282799; wyrok SA w Gdańsku z dnia 19 kwietnia 2016 r., sygn. akt III AUa 2034/15, LEX nr 2044400; wyrok SA w Gdańsku z dnia 12 października 2016 r., sygn. akt III AUa 792/16, LEX nr 2225467; wyrok SA w Szczecinie z 27 kwietnia 2017 r., sygn. akt III AUa 646/16, LEX nr 2295141.

zadania całkowicie odpowiadające innemu działowi gospodarki, a co za tym idzie – szkodliwość danego rodzaju pracy odpowiada szkodliwości pracy przyporządkowanej do innej branży. Decydujące znaczenie ma w tym przypadku to, czy pracownik w ramach swoich obowiązków stale i w pełnym wymiarze czasu pracy narażony był na działanie tych samych szkodliwych czynników, na które narażeni byli pracownicy innego działu przemysłu, w ramach którego to działu takie same prace zaliczane są do pracy w szczególnych warunkach. Nie można wówczas negować świadczenia pracy w warunkach szczególnych tylko dlatego, że w załączniku do rozporządzenia w sprawie wieku emerytalnego pracowników została przyporządkowana do innego działu przemysłu. Sąd Najwyższy uznał ponadto, że różnicowanie stanowisk pracy z uwagi na poszczególne działy przemysłu w sytuacji, gdy pracownik byłby narażony na działanie tych samych czynników, na które narażeni byli pracownicy innego działu przemysłu, byłoby naruszeniem zasady równości w zakresie uprawnień do ubezpieczenia społecznego pracowników wykonujących taką samą pracę⁷.

Jednak równolegle do zaprezentowanego stanowiska zaczął się kształtować inny pogląd. Zgodnie z nim istotne jest znaczenie przyporządkowania danego rodzaju pracy do określonej branży przemysłu, a usystematyzowanie prac o znacznej szkodliwości i uciążliwości do oddzielnych działów przemysłu nie jest przypadkowe, gdyż należy przyjąć, że konkretne stanowisko pracy jest narażone na ekspozycję czynników szkodliwych w stopniu mniejszym lub większym w zależności od tego, w którym dziale przemysłu jest umiejscowione. Tym samym do zatrudnienia w szczególnych warunkach nie można zaliczyć okresów pracy wykonywanej przez kierowców ciągników (traktorzystów) wykonujących prace polowe, gdyż dla zakwalifikowania takiej pracy do prac w szczególnych warunkach istotne jest, czy była ona wykonywana w transporcie, a jeżeli nawet kierowca ciągnika (traktorzysty) w pozostałym czasie (tj. poza pracami polowymi) wykonywał prace transportowe, to zaliczenie ich do zatrudnienia szczególnego wymaga spełnienia wymogu dotyczącego stałego (codziennego) charakteru takiej pracy i pełnoetatowego zatrudnienia przy takich pracach (§ 2 ust. 1 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 7 lutego 1983 r.)⁸.

Na podstawie tak ukształtowanego poglądu organ rentowy odmawia obecnie prawa do emerytury wcześniejszej, emerytury pomostowej i rekompensaty, w sytuacji gdy zainteresowany do wniosku o świadczenie dołącza świadectwo potwierdzające pracę na stanowisku traktorzysty u pracodawcy należącego do resortu rolnictwa.

⁷ Wyroki SN: z 6 lutego 2014 r., sygn. akt I UK 314/13, LEX nr 1439383, z 25 marca 2014 r., I UK 337/13, LEX nr 1458817, z 14 lutego 2018 r., I UK 549/16, LEX nr 2486882.

⁸ Tak wyroki SN: z 22 października 2013 r., III UK 144/12, z 3 grudnia 2013 r., I UK 172/13, LEX nr 1467147, LEX nr 1455745, z 13 sierpnia 2015 r., II UK 298/14, LEX nr 1797093, z 5 maja 2016 r., III UK 132/15, LEX nr 2052411, z 13 lipca 2016 r., I UK 218/15, LEX nr 2052411, z 16 lutego 2017 r., II UK 730/15, LEX nr 2252207, 23 lutego 2017 r., I UK 76/16, LEX nr 2252218, z 23 lutego 2017 r., I UK 43/16, LEX nr 2258058, z 20 kwietnia 2017 r., I UK 154/16, LEX nr 2305919, z 14 listopada 2017 r., II UK 527/16, LEX nr 2428781, z 19 kwietnia 2018 r., I UK 86/17, LEX nr 2549194, z 27 czerwca 2018 r., I UK 178/17, LEX nr 2521656, z 27 czerwca 2018 r., I UK 168/17, LEX nr 2565795.

Natomiast sądy powszechne nie zaaprobowały takiego podejścia do omawianego problemu. W większości przypadków sądy prowadzą postępowanie mające na celu ustalenie charakterystyki czynności pracowniczych wykonywanych przez odwołującego się w spornym okresie zatrudnienia. Jeżeli z poczynionych ustaleń wynika, że ubezpieczony zatrudniony w gospodarstwie rolnym poza pracami typowo rolniczymi wykonywał usługi transportowe (np. odśnieżanie dróg), wówczas sądy uznają, że tym samym należy pracę taką zaliczyć do pracy w szczególnych warunkach.

Powyższe postępowanie jest kwestionowane przez część doktryny. Zgodnie ze stanowiskiem Danuty Ciszewskiej sam fakt łączenia różnych czynności zawodowych nie ma bezpośredniego wpływu na ich określenie jako pracy wykonywanej w szczególnych warunkach. Wręcz przeciwnie, § 2 ust. 1 rozporządzenia RM z dnia 7 lutego 1983 r. w sprawie wieku emerytalnego pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub szczególnym charakterze stanowi, że tylko praca wykonywana stale w pełnym wymiarze czasu pracy może być traktowana jako praca wykonywana w warunkach szczególnych. Zatem łączenie stanowisk traktorzysty polowego i traktorzysty transportowego nie może stanowić przesłanki do uznania jej za pracę wykonywaną w warunkach szczególnych⁹.

Podobnie twierdzi Ryszard Sadlik, wskazując, że przyjęcie możliwości wykonywania pracy w warunkach szczególnych także wówczas, gdy praca ta była świadczona w zupełnie innej gałęzi przemysłu, niż to wynika z przepisu załącznika do rozporządzenia w sprawie wieku emerytalnego pracowników, jest całkowicie sprzeczne z treścią tych załączników, przyjętym w nich sposobem regulacji oraz ich celem. Przyporządkowanie danego rodzaju pracy do określonego rodzaju przemysłu było świadomym i uzasadnionym zabiegiem twórców omawianych przepisów uznających, że jedynie praca wykonywana w konkretnej gałęzi przemysłu powoduje wcześniejszą utratę zdolności do pracy i w konsekwencji uzasadnia obniżenie wieku emerytalnego. Nie można więc negować takiej regulacji, dopuszczając nieprzewidziane w przepisach wyjątki¹⁰.

Kolejne wątpliwości odnośnie do uznania bądź nie pracy traktorzysty jako pracy w szczególnych warunkach narodziły się na gruncie wykładni przepisów prawa.

Zgodnie z jednym z nich praca traktorzysty jest pracą w szczególnych warunkach. W niewielkim uproszczeniu chodzi o to, że praca kierowcy rolniczego ciągnika (traktorzysty), zaliczana do I kategorii zatrudnienia według rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 10 września 1956 r. w sprawie zaliczania pracowników do kategorii zatrudnienia¹¹, przy uwzględnieniu § 9 rozporządzenia Rady

⁹ D. Ciszewska, *Glosa do wyroku SA w Gdańsku z 19 kwietnia 2016 r., III AUa 2034/15*, „Kwartalnik Sądowy Apelacji Gdańskiej” 4(2016), s. 71.

¹⁰ R. Sadlik, *Ubezpieczenie społeczne – zasada równości w ubezpieczeniach społecznych – praca w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze – emerytura w obniżonym wieku emerytalnym, glosa do wyroku SN z 6 lutego 2014 r., sygn. akt I UK 314/13*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 11(2015), s. 1621–1622.

¹¹ Dz. U. Nr 39, poz. 176.

Ministrów z dnia 4 maja 1979 r. w sprawie pierwszej kategorii zatrudnienia¹², mieści się w rozszerzonym na podstawie rozporządzenia Rady Ministrów dnia 7 lutego 1983 r. w sprawie wieku emerytalnego pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze katalogu prac wykonywanych w szczególnych warunkach, o których mowa w § 4¹³.

W orzecznictwie SN utorował sobie drogę pogląd przeciwny, zgodnie z którym powyższa teza jest niedopuszczalna, bowiem skoro w obowiązującym prawie nie ma odwołania do wcześniej obowiązujących w tej materii przepisów, zatem ich treść nie może być podstawą twierdzeń budowanych w drodze wykładni historycznej¹⁴.

Te dwa rozbieżne poglądy stały się kanwą dla głosowanej uchwały SN. Zgodnie z nią pracy traktorzysty w rolnictwie wykonywanej w okresie obowiązywania rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 10 września 1956 r. w sprawie zaliczania pracowników do kategorii zatrudnienia nie uważa się za okres zatrudnienia w szczególnych warunkach, o którym mowa w art. 184 ust. 1 pkt 1 w związku z art. 32 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych.

Niestety powyższa uchwała została zawężona wyłącznie do kwestii związanych z przyznawaniem emerytur w trybie art. 184 ustawy emerytalnej. Co, jak wykazałam wcześniej, jest zabiegiem spóźnionym. Oczywiście sądy powszechne będą mogły dokonywać subsumpcji ustaleń poczynionych przez SN do toczących się sporów o prawo do emerytury pomostowej bądź też rekompensaty. Jednak zagadnienie prawne nie powinno ograniczać się wyłącznie do emerytur, o których mowa w art. 184 u.e.r., skoro w takim samym zakresie dotyczy także emerytur pomostowych i rekompensat, o których mowa w ustawie o emeryturach pomostowych.

Jeszcze większe zastrzeżenia budzi zakres problemu, jakim zajął się SN. Ograniczony on został jedynie do wykładni przepisów prawa i odpowiedzi na pytanie, czy praca traktorzysty zatrudnionego w rolnictwie jest pracą w szczególnych warunkach. Gdyby odpowiedź na tak sformułowane zagadnienie prawne była pozytywna, wówczas uchwała spełniłaby swoją rolę i usunęła rozbieżności w dotychczasowym orzecznictwie.

Niestety ze zrekonstruowanych wypowiedzi sądów wynika, że problem jest o wiele bardziej złożony. W judykaturze występują co najmniej trzy odrębne poglądy.

Pierwszy odmawia pracy traktorzysty w rolnictwie przymiotu pracy w szczególnych warunkach z uwagi na to, że praca traktorzysty wymieniona jest wyłącznie w resorcie transportu.

Drugi pogląd stanowi, że koncentrowanie się wyłącznie na stanowiskowo-branżowym podziale stanowisk jest niesprawiedliwe, a praca traktorzysty w rolnictwie i transporcie jest narażona na takie same czynniki szkodliwe.

¹² Dz. U. Nr 13, poz. 86.

¹³ Wyroki SN z: 14 lutego 2108 r., sygn. akt I UK 153/17, LEX nr 2486882, z 6 czerwca 2018 r., I UK 153/17, LEX nr 2498084.

¹⁴ Wyrok SN z 18 stycznia 2018 r., sygn. akt I UK 522/16, LEX nr 2483355.

Zgodnie z kolejną koncepcją praca traktorzysty w rolnictwie jest pracą w szczególnych warunkach, ale tylko wówczas gdy nie ogranicza się wyłącznie do prac polowych. W tym ostatnim przypadku sądy badają, czy traktorzysta zatrudniony w zakładzie rolnym wykonuje również prace transportowe. Wydaje się, że ten tryb postępowania został zaakceptowany także w komentowanej uchwale, gdyż w uzasadnieniu SN wskazuje, że w sytuacji, gdy stopień szkodliwości lub uciążliwości danego rodzaju pracy nie wykazuje żadnych różnic w zależności od branży, w której praca ta jest wykonywana, brak jest podstaw do zanegowania świadczenia jej w warunkach szczególnych tylko dlatego, że w załączniku do rozporządzenia została ona przyporządkowana do innego działu gospodarki. Pod warunkiem jednak, że praca traktorzysty w branży rolniczej będzie ściśle związana z przewożeniem (transportem) różnych towarów, a nie z wykonywaniem z użyciem ciągnika (traktora) prac stricte rolniczych – polowych.

Takie podejście budzi jednak kontrowersje z uwagi na to, że pracę w szczególnych warunkach stanowi wyłącznie praca wykonywana stale i w pełnym wymiarze czasu pracy. Natomiast w zdecydowanej większości przypadków traktorzyści zatrudnieni w branży rolniczej wykonują zarówno prace polowe, jak i transportowe. Najczęściej jest to praca w polu od wiosny do jesieni i praca w transporcie wykonywana zimą.

Niestety z uwagi na upływ czasu, jaki ma miejsce w odniesieniu do spornych okresów zatrudnienia, ustalenie wymiaru czasu i szczegółowego charakteru pracy jest właściwie niemożliwe.

Reasumując, omawiana uchwała tylko w ograniczonym zakresie usuwa rozbieżności zaistniałe w orzecznictwie.

**A GLOSS TO THE RESOLUTION OF THE SUPREME COURT OF 8 AUGUST 2019
(FILE REF. NO. III UZP 3/19) ON THE ADMISSIBILITY OF CLASSIFYING
THE EMPLOYMENT OF AN AGRICULTURAL TRACTOR DRIVER
AS WORK DONE UNDER SPECIAL CONDITIONS**

SUMMARY

The gloss addresses the resolution of the Supreme Court of 8 August 2019 (file ref. no. III UZP 3/19). The author analyses the possibility of recognizing the agricultural work performed by a tractor driver as work done under special conditions. She notes two distinct views held on this issue in the judiciary; however, this resolution resolves discrepancies in the jurisprudence only to a limited extent.

KEY WORDS: early retirement, retirement age, work done under special conditions.

